

Sjömätningarna i Göteborgs skärgård och Bohuslän 1803-1805

Några kommenterade utdrag ur journaler och rapporter

En historisk bakgrund

Sjömätningarna på Västkusten 1803-1805 var i första hand militära operationer. Uppgiften var dels att finna säkra leder för olika typer av örlogsfartyg, dels att hitta goda hamnar. De kartor som ritades hemligstämplades för all framtid - risken var för stor att fienden skulle komma över dem. Först i våra dagar har de blivit tillgängliga.

Man skall komma ihåg att sekelskiftet 1800 var en politiskt och militärt mycket orolig tid. Österut hade Sverige flera gånger fört krig mot Ryssland, senast de stora sjöslagen i Finska Viken på 1790-talen. I Europa pågick den stora kraftmätningen mellan Napoleon och i första hand Storbritannien. Sverige försökte tidvis hålla sig neutralt, men lekte också med tanken att genom att gå in i krig eller förhandlingar rycka Norge från Danmark. År 1800 gick man in i en neutralitetskonvention tillsammans med Ryssland och Danmark. Avsikten var att slippa bli utsatt för den brittiska flottans uppbringningar; två år tidigare hade briter lagt beslag på två stora svenska konvojer i Engelska kanalen. Engelsmännen tillät emellertid inte gärna att man ifrågasatte deras överhöghet på haven.

På västkusten förberedde man sitt försvar inför hotet från England. Landtrupp mobiliserades längs kusten mellan Malmö och Marstrand. Kung Gustaf IV Adolf var i februari i Göteborg för att inspektera, och fann stadens försvar rätt bristfälligt. Till försvar av skärgården utrustade man i Göteborg femton kanonslupar och två kanonbarkasser. Sedan 1790-talet fanns en särskild eskader av skärgårdsflottan, "Lilla flottan", vid Nya Varvet, medan den "Stora flottan" fått sin bas flyttad till Karlskrona. Kanonsluparna var ca 20 meter långa, mycket grundgående och hade två stora kanoner och fyra mindre. Besättningen bestod dels av båtsmän, dels infanterister, sammanlagt 30-40 man. Man kunde ro med tio par åror eller rigga upp lösa master för segling. Kanonbarkasserna var ungefär hälften så stora fartyg av samma typ. På denna så kallade skärgårdsflotta fanns alltså soldater som inte sov ombord, utan måste förläggas i någon lämplig hamn. Fartygen ur skärgårdsflottan förlades vid de olika inloppen till Göteborg. Stadens borgerskap ställde vidare drygt tjugo mindre båtar till förfogande. Enligt planerna skulle också ett antal örlogsfartyg vid behov segla upp från Karlskrona.

Batteriet på Laholmen i Strömstad rustades också upp, och man gjorde upp en plan för att mobilisera en frikår om 1 500 man som skulle försvara Bohuskusten. Från Bohusläns regemente förlade man den södra bataljonen i Göteborg och den norra fördelades med 400 man på Karlstens fästning i Marstrand och 100 man ombord på skärgårdsflottans fartyg.

I slutet av mars 1801 siktades engelska flottan under Lord Nelson utanför Vinga, men fartygen fortsatte söderut ner till Köpenhamns redd. Den danska flottan gav upp efter fyra timmars strid och Danmark tvingades att lämna neutraliteten. Den engelska flottan satte sedan kurs mot Karlskrona, Sveriges största örlogsbas. Den svenska Östersjöflottan blev instängd i sin hemmahamn. Tack vare en snabb ändring i den ryska politiken slapp Sverige dock undan en direkt konfrontation med England. Därmed hade stormen blåst över för denna gång, och beredskapen utmed kusten sänktes. Att skaffa bättre underlag för ett försvar av den svenska

kusten måste efter dessa erfarenheter vid denna tid ha tätt sig angeläget.

År 1779 lämnade professorn i fysik vid Åbo universitet N.G. Schultén sin tjänst och fick i stället anställning vid den kungliga flottan "för undervisning uti de till sjöväsendet hörande teoretiska delar". Drygt tjugo år senare beslöt Kungl. Maj:t att starta "nödiga mätningar och observationer" för att förbättra de svenska sjökartorna och att arbetet skulle starta i Bohuslän. Man behövde en kompetent person för att leda detta arbete och Schultén utsågs i januari 1802 till chef och fick i ersättning 333 riksdaler om året samt "skjuts efter tre hästar", Han blev 1809 chef för den nyinrättade sjömätningsskåren och har gått till hävderna som en av de stora pionjerna i svensk sjömätning.

Schultén om sjöförsvaret

I sin slutrapport över mätningarna 1805 avslutar Schultén med några allmänna synpunkter på försvaret av Bohuskusten.

"Sedan man en gång erhållit pålitliga kartor över den, blir det inte svårt för en kunnig general eller amiral, att därefter taga sina dispositioner. Att en väl organiserad skärgårdsflotta här spelar den största roll och är av ögonskenlig nödvändighet, är likväl lätt att finna. Men så gives här också ställen, där stora fartyg kunna löpa in och lägga sig tätt under fasta landet och avskära all kommunikation emellan skärgårdsflottans divisioner, eller hindra dess fria framfart, liksom vid Hangö Udd i Finska viken. Sådana äro flere, men ingenstädes skadligare än vid Sälö Båk, och norr om densamma på den stora fjorden Soten, där öppna havet sträcker sig in till fasta landet (?), utan någon mellanliggande skärgård. Det andra är hela kusten från Vrångö in till Kungsbacka fjord. På nyss nämnda ställen kan en överlägsen fiende utan allsköns hinder löpa in och sätta trupper i land, som kunna härja och översvämma landet, till och med taga Göteborg från landsidan, dit han ej har mycket över 2 mil god och öppen landsväg. Det är endast en stark skärgårdsflotta. Placerad i (?) hamn eller i själva fjorden som skulle göra denna entreprise vådelig och törhända omöjlig.

Norr om Marstrand, förbi (?) eller själva Uddevalla farled är ett så rakt, brett och djupt inlopp att de största linjeskepp kunna gå in och sätta trupper iland på fasta landet, där de skulle kunna sprida sig över hela Bohus Län och hava några mil till Vänersborg och Vänern. Om en stark och väl anfordrad skärgårdsflotta finnes i skären utanför, så lærer likväl ingen fiende vara nog oförsiktig att våga ett försök, som han så dyrt skulle nödgas betala.

På mångfaldiga ställen finnes förträffliga lägenheter att så fördelaktigt postera skärgårdsfartyg, att de icke en gång av en vida starkare övermakt skulle kunna utträngas. Jag vill endast nämna Fotö skärgård uti grannskapet av Vinga Båk. Själva fjorden invid Fotö By är den yppersta hamn för alla vindar. Därifrån löpa minst 6 stycken smala men tillräckligt djupa sund i alla väderstreck, genom vilka små fartyg kunna gå för att anfälla eller retirera efter omständigheterna, och denna sällsynta belägenhet ligger i själva det yttersta havsbandet och invid de flera inlopp som leda till Göteborg. En stark skärgårdsflotta som skulle vara här placerad, skulle långt mera befördra Göteborgs säkerhet än alla dess med ofantlig kostnader anlagda och i många avseenden skadliga huvudvallar och utanverk. Flera dylika belägenheter äro icke sällsynta.

Våra många uti yttre havsbandet belägna hamnar skulle lämna de yppersta lägenheter för

krussare, som vid alla tillfällen kunde löpa ut för att förstöra våra fienders handel och alldeles hindra kommunikation emellan Danmark Och Norge. När man betraktar dem och tillika i landet får höra, huru illa desamma under krigsroligheterna blivit begagnade, huru en Tordenskiöld allestädes spelt mästare och igenom mera djärva än klokt anlagda företag förstört våra fartyg och tillfogat oss skada, så kan man ej undgå att uppröras till den livligaste harm och förtrytelse. Mätte de dagarna vara långt borta, då vår säkerhet och eget försvar ej kan vinnas utan strid eller blodsutgjutelse; men om de olyckligtvis inträffa, så önska jag våra anförare av Rikets flotta mera urskillning, mera vaksamhet, mera klok tilltagsenhet än under de osälla tiderna av K. Carl XII:s krig, då våra flottors sjötåg voro lika vanryktade och osälla som landarméns bragder voro hedrande och segerrika."

Sjömätningsarbetet

Det var alltså främst militära skäl som gjorde att sjömätningarna kring Sveriges kuster sköt fart vid denna tid. Sjömätarna hade alltså till uppgift att finna ankringsplatser som var skyddade för väder och vind och med möjligheter att löpa ut vid olika vindriktningar. Men dessutom måste det finnas vatten, ved och plats att slå upp förläggningstält.

Åren 1803 - 1805 gjordes systematiska mätningar i Bohuslän. Schultén själv mätte med hjälp av den så kallade trianguleringsmetoden snabbt upp hela västkusten för att få en riktig grundkarta att utgå ifrån. Trianguleringsmetoden var en gammal lantmåteriteknik, som bygger på det enkla faktum att man i en triangel bara behöver veta en sidas längd och två vinklar för att kunna beräkna de övriga sidornas längd. Man fastställde också med sextant och kronometer exakt longitud och latitud för ett antal punkter. Själva sjömätningarna genomfördes sedan genom att man lodade utefter utstakade linjer, medan man mätte vinklarna mot flaggor som man riggat upp utmed stränder och större öar. Arbetet skedde i olika arbetslag under sommarmånaderna av särskilt utsedda officerare som fick utrustning och personal från chefen för Göteborgseskadern på Nya Varvet. Man startade alltså vid Nya Varvet, men upprättade tillfälliga läger vid någon lämplig hamn nära de vatten man just höll på med. Den första upprättades i juni 1803 i Långedrag.

Dagböckerna vittnar om att det var ett hårt och besvärligt arbete att manövrera båtar och redskap, vilket måste ske med bara segel och åror. Man var beroende av hyggligt väder och vindstyrkan noteras noga. Man mätte inga sekundmeter, utan utgick i stället från hur mycket segel man förde: "bramsegelkultje", "styv" eller "revad märsegelkultje". Ofta fick man ligga still för storm.

Landhöjningen

Landhöjningen eller "vattuminskningen" var något man i Sverige kände till, men gärna ville kartlägga närmare och man frågade alltid kustborna om detta: "Vad vattuminskningen beträffar, så äga fiskare och lotsar i denna trakt av skärgården ej därom något begrepp, men i det stället påstå de, att såsom grund och undervattensklippor med åren bliva allt grundare, det desse växa; meningen bleve väl densamma, om de blott antog, att land och öar i samma mån växte. Vattuminskningen synes dock överallt på land och berg vara otvivelaktig, och jag har hört många gamla fiskare påpeka, det vattnet på alla de grund de känna, i deras barndom varit 2 till 3

fot djupare".

När man frågade i norra Bohuslän blev man förvånad över att så många var okunniga om vattuminskningen. "Ehuru ingen skärgård lämnar så många prov och oversägeliga vedermälen av havsytans försänkning som Bohus Län, så är skärbonden på denna nejden mindre allmänt övertygad därom, än jag funnit honom längst finska kusten eller uti Bottenviken. På det sistnämnda stället i synnerhet är denna tanke så allmänt ontagen, att man icke får neka den, eller ens sätta den i fråga, utan att anses för orimlig eller okunnig. I Bohus Län har jag lika ofta fått eller erhållit ett nekande som ett jakande svar på mina frågor därom. Där finns likväl sådana ofantliga samlingar av uppkastade snäckskal och havsalster långt upp i landet, och till betydande höjd, i synnerhet i norra delen av länet. Emellan Strömstad och Svinesund, fann jag höga bankar, som ej synes bestå av annat än nästa hela och ganska litet förvandlade snäckor så snart den tunna, knappt 2 tum mäktiga jordskorpan avtogs, som utgjordes av gräs och svartmylla. Allmogen i landet bränner en kalk därav, som bliver ganska vit, ehuru ej tillfyllest så stark som den, vilken av kalksten brännes. Varifrån skulle en så otrolig mängd snäckor kunnat samlas om ej vågorna och strömmar sammanvältat dem, då dessa ännu stodo betäckta under havsvattnets yta?

När G.M. Melander, som hade ansvar för första sommarens mätningar, den 23 september 1803 avmönstrade folket på Nya Varvet var han relativt tillfreds med sommarens arbete, även om han inte var färdig: "Det torde kanske tyckas att mera arbete bort medhinnas denna sommar, men som hela denna trakt av skärgården blott består av större inlopp, ankringsplatser samt större och mindre hamnar, har man knappt trott sig kunna använda nog möda och ackuratess på detta för framtiden viktiga göromål, och varigenom jag tror mig kunna vara trygg för alla framtida granskningar".

Göteborgs södra skärgård - hamnar

När det gällde goda hamnar blev inventeringen av Göteborgs södra skärgård en besvikelse. Man rapporterade om ett antal hamnar, till exempel "Långedra by å fasta landet av Västergötland": "Åboende är alla lotsar och fiskare, här är sillsalteri och trankokeri. Lägenhet till hamn för 4 - 6 kanonslupar. Lagerplaser äro ej de bekvämaste. Vatten finnes något med ved alls intet. Distansen till Göteborg är ungefär 1 mil landsväg."

Känsö hamn var kanske den mest lovande: " Tjänsö hamn (nu utsedd till karantänshamn) ligger väl betäckt för alla vindar undantagandes den västliga som dock endast ger väder men ej sjö i anseende till de utanför inloppet liggande holmar och klippor som avbryter all sjögång) är efter min tanke den skönsta och bekvämligaste hamn uti dessa skären, där kunna 40 - 50 segel bekvämligen ankra ty bergen på ömse sidor såväl på Tjänsö som de smärre holmar och skär på norra sidan av hamnen äro överallt försedda med grova järnringar till förtöjningar. Ankarbotten består därjämte av fast lera, något sandblandad. På Tjänsö är även tillgång på lagerplatser för en skärgårdsflotta.... På Tjänsö finnes väl ej någon kvantitet vatten men på Brännö som ligger strax invid kan sådant utan mycken möta bekommas. Ved är här som på alla andra ställen ingen tillgång på. Kommunikationerna mellan Tjänsö hamn och Vargö Håla kan endast låta praktisera sig för fartyg som ej ligga över 12 fot enligt lotsarnas utsago och leden går rätt ostvart under Varholmen som även framledes vid en pliktning kan utstakas. Nordostvart om Känsö hamn på det ostligaste av Rönnskären är ett sillsalteri utlagt som även har trankok. Denna lilla holme har

nu av ägaren enligt kommerskollegii tillstånd uti jordboken fått namn av Lilla Tjänsö eller Werkenda Verlden (?), vilket även på kartan är observerat."

Hamnar för rena försvarsstrider fanns längre söderut: "På sydsidan av Styrso i Räfvesund är en liten god hamn men som dock aldrig än i nödfall sökes av kofferdifartyg. För en skärgårdsflotta som vore nödgad av en överlägsen fiende retirera ifrån sjön härutanför hitin vore denna hamnen fördelaktig, ty inloppen som äro tvenne, det ena genom Räfvesund, det andra mellan Måholmen och Amundsskär, äro ganska trånga och kunna med mycket liten styrka försvaras; Räfvesund i synnerhet i anseeende till sina höga otillgängliga stränder och sundets utvidgande innanföre, varigenom sluparna kunna både ligga betäckta och kacherade för en fiende och genom croiserad eld försvara själva inloppet. Stränderna tyckas vara djupa och lägerplatser äro även att! tillgå men vatten finns ej närmare än på Styrso och Vrångö samt Donsö. Ved alls intet."

Andra hamnar var av mindre intresse: "Emellan Varö eller Valö och Valö knapp är en liten nödfallshamn för mindre fartyg. Här är även järnring i berget å Valö knapp att förtöja vid. På östersidan av Vrångö är ankarsäkring, botten är av lera. Dock nyttjas ej denna hamn annat än i nödfall av kofferdifartyg då konträr vind möter i denna farled. En skärgårdsflotta kan för ingen del draga nytta häraf, ty stränderna vid vilken debarkering skulle böra ske, äro överallt långgrundna och otillgängliga."

"Vid Högens by belägen på fasta landet av Västergötland i Frölunda socken är lägenhet till en ganska djup och god hamn för såväl större som mindre djupgående fartyg. Genom pliktning torde både hamn och inloppen som är tvenne särskilde framdeles kunna närmare bestämmas. Hade ej tiden varit mig så dyrbar i enseende till mätningarnas fortfarande hade jag uppoffrat några vackra dagar till denna hamnens fullkomliga undersökning oaktat jag ej under en riksdaler kunnat förmå någon av byns innevånare med mycket taug(?) därjämte vara mig följaktig men nu må jag avstå därmed."

Överallt var inte sjömätarna välkomna: "Här förekommer Barne-Bratten, belägen på nordöstra sidan av Styrso, det enda stället där de flesta bekvämligt hela kunna träffas, gott djup, botten, landnings- och lägerställen, gott dricksvatten i öveflöd om ej långvarig torcka om sommaren inträffar, ved allsintet såframt den icke kan få köpas på stället en gång då en klok och beskedlig karl framdeles skulle komma att bli ägare av stället. Nu vistas här en halvgalen köpmansbokhållare som i kompani med en köpman i Göteborg anlagt ett litet salteri av diverse fisksorter och som tillika håller krog och viktualiehandel, är lurendrejare och låter för ingen del genera sig av någon inkvartering - varpå jag i synnerhet haft ett säkert bevis som ämnade för bekvämlighets och skyndsamheten i mitt arbete bo härstädes, men blev med mindre hövlighet bortkörd och nödgades flytta på ett ställe som låg för mitt arbete mera avsides. Hamnen är i övrigt rätt god för alla vindar och kunna inloppen som är tvenne med ganska liten styrka försvaras i avseende på deras smala och trånga passager. På sydsidan av Tiössö straxt invid byn är god hamn för alla vindar, sydost och ost undantagandes, men de kunna dock aldrig giva någon sjö som kan inkomodiera en skingrande (?) flotta, ty som bergen på ömse sidor af hamnen såväl på Tiössö som på Brösthölm (?) äro försedda med järnringar kan man(...?) som dessa vindarmen också mindre inkommoderat förtöja sig på vilkendera sidan som man finner sig bäst för sjögång och för vind vara skyddad. Lägerplatserna äro väl ej de bekvämaste för en större mängd kanonslupar men för 4 - 8 är här flerstädes gott rum på byns ängsmark."

Inga av dessa hamnar var riktigt idealisk. G M Melander summerar försiktigtvis resultaten av

inventeringarna söder om Göteborg på följande sätt: "Hamnar för den Götheborgska Brigaden av skärgårdsflottan med alla de erforderliga och nödvändiga förnödenheter som äskar och som verkligen äro högst av nöden finnes platt intet i detta distrikt av skären som jag under påstående expedition hunnit undersöka. Vad den vidsträcktare defensen i allmänhet beträffar vid alla de ovanskrevne och omnämnda hamnar jag haft tillfälle observera här i skärgården vågar jag för ingen del inlåta mig i. Ämnet är för vidsträckt och surpriser av alla slag har nu blivit ett allmänt mode i krigskonsten. De bäst grundade planer af en befälhavare kunna således ganska lätt av en driftig, oftare svagare fiende göras om intet genom en vågsam attack. Var och en befälhavare som blir beordrad att försvara en post plägar sällan gå ifrån sin egen övertygelse vilken åter dependerar av hans eget goda justement och som lokalen vid de flesta hamnar ger anledning till så vidsträckt och mångfaldig defension, nödgas jag med mitt otillräckliga omdöme härutinnan med tysthet gå alltsammans förbi".

Göteborgs södra skärgård - farleder

Den andra viktiga uppgiften för sjömätarna var att finna säkra farleder. En närmast omöjlig uppgift var att finna alla de leder som den grundgående skärgårdsflottan skulle kunna utnyttja: "Att för en skärgårdsflotta till och med ej mer än 4 fots djupgående köl med säkerhet kunna bestämma alla de farleder som den vid infallande krig och försvar av skärgården vid alla möjliga händelser skulle kunna nödgas genomlöpa och passera blir utan en noggrann och tät pliktning en ren omöjlighet, i anseende till den överallt rådande ojämna, steniga och (?) -iga bottenen."

För de större farlederna var det lite enklare. Sjömätarna menade, att den lokala befolkningen inte alltid var så kunnig. När man beskrev "Kungsö inlopp" påpekade man exempelvis att lotsarna alldeles i onödan valde den yttre farleden när de skulle angöra Göteborg söderifrån: "Lotsarna gå inte gärna ifrån Vrångö till Rifvö fjord med större fartyg än 10 högst 11 fot, men detta är en verkan av dum okunnighet. På hela vägen finns ingenstädes mindre än 7 famnars djup, och det de föregiva såsom aldra farligast, emellan Donsö huvud och Yxan, finnes 10 famnar vatten, om man håller sig nära under Donsö. På denna raka led kan man ankra var man vill."

I själva verket fanns det enligt rapporterna tre goda leder eller lopp söderut från Göteborg: "Det ostligaste löper emellan Dalsarna och Väfsingen, lämnar Lerholmarna, Smörbyttan och Eskholmarna till styrbord och till bagbord Askholmarna, Jonsholmarna och Rödskären. Därifrån styrs på Tjössö norra udde att undvika Rödskärs Flu, sedan direkt genom Knarrholms Sund samt vidare utmed Silleskär och Donsö till Vrångö. Denna farled har inom Dalsarna ej mer än 2 1/2 famnars vatten. Mellanloppet går utanpå Dalsarna, Lerholmen och Eskholmarna, emellan Skytteskären och Smörbyttan. Denna väg tjänar för 18 fots djupgående. Det västligaste går ifrån Rifvö fjord utmed Rifvön, Asperön och Tjössö, emellan (...?) och Gulldisken, Loggerna och Rödskärs flu. På denna farled är tillräckligt djup för de största fartyg, emedan på intet ställe finns mindre än 8 famnars djup."

Jämför vi de 200 år gamla rekommendationerna med vår tids sjökort finner vi att den yttre, västligaste leden väl överensstämmer dagens farled, liksom i stort sett den inre, ostligare. Den mellersta finner vi inte i dag. Möjligen var man under segelfartygen tid mer angelägen om att finna en rak led för att slippa kryssa vid olämplig vind.

Göteborgs norra skärgård - hamnar

Skärgården norr om Göteborg hade gynnsammare hamnar än den södra skärgården. . "På Rifvöfjord öster om Gäfveskären är god ankargrund på 8 - 10 famnars djup, och denna plats nyttjas allmänt av alla de skepp som under svårt väder söka härstädes hamn, ehuru vid västlig storm dyningen även här besväras. Emellan Varholmarne och Hisingslandet är en mindre ankringsplats för fartyg av 15 fots djupgående vilka även hava särskilt utlopp åt Kalvsund. men denna hamn är i denna trakt av skärgården den ypperligaste som kan åstundas för en skärgårdsflotta av 24 till 36 kanonslupar, vars bestämmelse vore, att icke allenast försvara inloppet till Göteborg, utan även omkringliggande skärgård; ty ifrån Varholmsberget kan upptäckas allt vad som i skärgården med fartyg på en mils avstånd företages, även som denna hamn är skyddad för alla vindar, då S.V är den enda som förorsakar någon fast obetydlig dyning. Så på Stor som Lilla Varholmen samt vid Brattebergs Salteri finnes tillräckligt utrymme att på gräsmark campera det på fartygen varande manskap. Om på Stora och Lilla Varholmen placeras kanoner kan icke allenast med största fördel de dit ledande farleder, utan även själva hamnen beskjutas. Ifrån Varholmen upptäckes även på långt avstånd alla de seglare som ifrån öppna sjön vilja inlöpa på Rifvö fjord eller till Göteborg. Härtill får läggas en tillräckelig tillgång på vatten ur en mängd brunnar runt omkring vid hamnen varibland en på norrsidan av Lilla Varholmen och en vid Brattebergs Salteri, såsom de där aldrig även under den starkaste sommartorka tryta vatten. Och då härtill lägges den säkra kommunikationen över Hisingen till Göteborg, torde Varholmarna med mycket större fördel böra förvandlas till kronohamn än Lilla Kalvsund som nu är det, emedan sistnämnde ställe saknar de fläste för Varholmarna uppräknade fördelar, i synnerhet vattenbrist."

Vid uppmätningarna av den norra skärgården hade man sin bas "vid Fotön, straxt vid Vinga Båk, såsom det enda bebodda stället i den trakten." Om dessa vatten noteras bland annat: "På Vinga-ön som har en känningsbåk av samma namn är stations- och vaktstuga för Brännö lotsar, vilka här emottaga alla skepp som komma från sjön, men vid storm äga äga de tillstånd att övergiva Vinga, emedan ingen annan utväg finnes att bärga båtarna än draga dem upp på land, varigenom de skulle vara ur stånd att kunna komma till de inlöpande skeppen. Lotsarna taga därför sin station vid dylika tillfällen på Brunskär, varest är en liten båthamn och en slags känningsbåk. Då vinden är på sydlig och något knapp att vid utgående från Rivö fjord till sjöss kunna ligga över Buuskär, plåga lotsarna med skeppen gå på norra sidan av Buu- och Tjärskären samt mellan Vinga och Innholmarna gå till sjöss. Men ännu större fördel skulle kunna vinnas vid för knapp vind att gå denna vägen, om man kunde gå nordost om Innholmarna. Lotsarna påstår (kanske av fruktan att nödgas lära sig känna nya segelleder) det denna vägen omögeligt kan av större fartyg beseglas, men jag anser för ganska praktikabel. Varken instruktion eller tid medgav att genom pliktning göra en nogare undersökning, men då den generella pliktningen i denna trakten kommer att verkställas, kan säkrare undersökning lätt ske. I vackert väder har jag sett fiskare ledsaga fartyg av 7 - 8 fots djupgående emellan Fotön och Hönö, men i svårt väder lär näpperligen någon, ej en gång med den minsta båt, gå denna vägen. Fotön äger en god källa, vilken även vid sommartorka ej lämnar de därstädes boende fiskare utan vatten."

Stora Kalvsund var en väl känd och länge utnyttjad hamn: "För större skepp förmodligen den bästa och säkraste hamn i hela Kattegatt, på alla sidor omgiven av höga land, där aldrig, även vid nordlig vind, någon betydande dyning kan uppkomma. Denna hamn äger trenne stora utlopp till sjöss; ett sydligt över Danafjärden mellan Galte huvud och Buuskär, ett västligt mellan Burö och

Hyppeln, förbi de så kallade Oseskären och ett NNV-ut, över Källö fjärd förbi Rörö till sjöss, alla dessa utlopp är för de största skepp. Härtill kommer ett litet utlopp, för 8 a 10 fots fartyg emellen Öckerö och Hälsö. Således ger denna hamn en fördel (så väsentlig i Kattegatt) den få hamnar äga, att av ingen vind vara hindrad från att gå till sjöss, och för ingen vind blottställd. Då frågan blir om några få skepp, finnes tillgång till vatten invid själva hamnen, men för en flotta av 50 till 60 skepp och därutöver är ej närmare tillgång än Nordälven på 3/4 mils avstånd. Skog finnes ej i denna del av skärgården. På salterierna hämtas voden merendels från Uddevallatrakten, men skärgårdsinbyggarna bränna merendels torkad torv. Ankargrunden är i hela hamnen god, merendels hård lera, på några stället litet sandblandad, djupet från 10 till 13 a 14 famnar. Om batterierna uppföras på Källö och Burö bliver norra och västra inloppen, och av batterier på Grötö och Danekroken det södra inloppet tillräckligt försvarade, ävensom själva hamnen ifrån nämnda ställen kan bestyrkas. Om en i hamn liggande flotta skulle hava landtrupper ombord, kunna på Hönö, Öckerö, Björkö och Grötö 10 till 15 000 man i åtskilliga läger bekvämligen kampera. Dock bliver landstigningen på Hönö och Öckerö något svårare, emedan stränderna är långgrunda, men detta är lätt hjälpt med några bryggor."

Ännu en hamn fanns i norra skärgården, nämligen Bovik: "En ganska god hamn för 2 bataljoner kanonslupar, som där, vid alla vindar kunna ligga säkra, äga tillräckligt utrymme för trupperna att kampera, samt ett gott vatten ur en på Engsholmen belägen brunn, som även under den starkaste sommartorka aldrig plägar tryta vatten."

Mätningarna 1804

Så snart isarna började bli säkra på vintern 1803-04 sände man ut en expedition för att göra nya uppmätningar av baser för de triangelmätningar man behövde för att kartlägga Bohuslän. På inte mindre än 14 ställen utmed hela kusten hann man dra sina mätlinor över isen mellan tydliga punkter, som man sedan kunde utgå ifrån i sina mätningar. Sommarens arbete fördelades sedan på de officerare från arméns flotta som fick ansvar för var sitt kustavsnitt.

N.G.Schultén, den högste ansvarige för sjömetningarna även denna sommar, tyckte inte om det fartyg han fått till sin disposition: "Ett över måttan illa valt och trögt seglande fartyg, kronojakten Flickan, det jag denna sommar fått hjälpa mig fram med, har i många avseenden fördröjt och försvårat mitt arbete. Emot vind och ström, som i denna skärgården nästan alltid följas åt, har det varit omöjligt att kryssa sig fram och rummet eller kajutan var så mörk och trång, att varken kartarbete eller calculus (räkning) där kunde företagas."

Ändå seglade Schultén åtskilliga gånger mellan norska gränsen och Halland. På en mängd platser bestämde han genom astronomiska observationen den exakta belägenheten av olika orter. Han hade tillgång till en utmärkt kronometer och kunde nu med hjälp av den och sin sextant bestämma positioner, räkna ut sina vinklar och därmed förbättra kartan.

Det gällde att kontrollera och förbättra den uppmätning med hjälp av triangulering som professor Schenmark tidigare gjort. Schultén band med sina mätningar ihop alla de olika distriktens mätningar. Vid några tillfällen fann man smärre fel i det tidigare arbetet. Det gällde bland annat kring Lysekil. I samhället fanns flera ungefär lika höga berg, några med stenåldersrös, och från olika håll var det svårt att veta vilket man siktade. Schultén kunde konstatera att hans föregångare blandat ihop dem och kunde justera vinklarna. Ett sekel senare skulle stadens nya kyrka göra

sådana problem överflödiga.

Inloppen till Marstrand

Schulténs underlydande ledde det tålmodiga arbetet med själva mätningarna. Det gällde att mäta farleder, beskriva dem och anvisa hamnar, som man i regel pliktade, dvs lodade tätt. Marstrand var en viktig ort, vars inlopp undersöktes noga. Det nordliga inloppet "är så rent och djupt att man endast behöver styra in norr om Marstrandsön och följa densamma åt så att Koön blir om babord då man ej har att befara andra grund än dem som synas".

Kom man från söder var det mer komplicerat:

" Söder om Marstrand förekomma 3:e särskilda inlopp: Draget, Koljeklåvan och Kockhålan. Draget är det sydligaste. Sedan Norra Kråkan på ett avstånd av 1 000 alnar blivit lämnad till söder styr man till ost till dess öppningen visar sig emellan Erholm och Klöverön, då tager sitt stamhåll dit eller i NNO, då först en mindre holme, Håholm, och sedan den större Erholm lämnas om babord. Man följer den utmed den udde på vilken husen stå och löper ända rätt fram så att Södra Kråkan alltid hålles i öppningen emellan Erholm och Klöverön. Då man undgår Äggelösbådan som är om babord och kommer in på Marstrands hamn varvid man må akta sig för grundet Haken, som skjuter ut i öster ifrån Blockholmsudden, som man först passerar.

Koljeklovan eller det mellersta loppet. Är det bästa och stryker emellan Erholm och Tollskär, besväras av intet grund, såfram man ej onödigtvis girar för mycket i norr sedan Tollskär är passerat eller gentemot Erholms norra udde. Än mindre bör man träffa Äggebådan som ligger ett gott stycke ur vägen på södra sidan.

Kockhålan. Är även ett gott inlopp norr om både Erholm och Tollskär. Man har att akta sig för Kopparnaglarna som ligga i norr från Tollskär och bryta med minsta sjögång. Svårare är grundet Stenen på 10 fot som ligger mitt i inloppet uti västnordväst (skall vara ostnordost?) från Tollskär. För att undvika det bör man taga Tollskär nog nära och styra väst till syd (?) eller ett stycke söder om Blockhusudden tills man är Erholmen förbi. Då styres inåt hamnen uti väst till syd. En kunnig lots kan ej allenast gå emellan Stenen och Marstrandsön utan också emellan samma ö och Kopparnaglarna, där minst är 10 famnars djup."

Man inser lätt hur besvärligt det var att angöra kusten innan det fanns fyrväsende och utprickning att lita till. Utom Carlstens fästning fanns strängt taget bara två riktiga angöringsmärken, Vinga Båk och Sälö Båk utanför Hållö, där ju senare en stor fyr skulle byggas. Hagelstam ritade en skiss, så kallad förtoning, över kusten däromkring och skriver: "Vidhäftande förtoning över kusten omkring Sälö Båk. Torde, ehuru icke fullständig, emedan tjocka regnskurar och tilltagande väder förhindrade dess fullkommande - ändå för en obekant kunna tjäna att skilja åt nämnda båk från Vinga; i synnerhet då man tillika erinrar att de yttre skären omkring Sälö äro mycket gulröda men omkring Vinga grå till färgen samt att Sälö Båk är ansenligt smalare vid foten, är 8-kantig med knapp på själva ändan av båken; i stället att Vinga är en 4-kantig pyramid med mycket bredare bas, samt med en lång stång i dess spets varpå knappen sitter. Förut har även översta 1/4 af Sälö Båk varit vitmålad, vilket man numera har svårt att kunna se.

För övrigt har skärgårdens beskaffenhet omkring dessa ställen tämligen likhet av varandra, varigenom flera gånger hänt att sjöfarande med något tjock luft och osäkra räkningar tagit Sälö för att vara Vinga osv,"

Fisket i Bohuslän. Fiskelägena på Orust

Början av 1800-talet var en ekonomiskt mycket orolig tid i Bohuslän, eftersom sillfisket hade kulminerat på 1790-talet och det nu fanns tecken på att sillen än en gång skulle försvinna från stränderna. På västkusten av Orust pågick en intressant utveckling inom fisket, en övergång till bankskutor, som Schultén observerade och kommenterade i sin sammanfattning.

" Ehuru fisket utgör bohuslänska skärkarlens förnämsta, så gott som enda näringsfång, så kan denna skärgård nuförtiden icke kallas fiskrik. När jag undantager sillfisket, de lyckliga åren, vitlingsfisket i juli månad och makrillfångsten i rätta ränntiden, som är sista hälften i augusti månad, så vågar jag med sanning påstå, att få av Sveriges kuster äro mindre förmånliga att fiska uti än den bohuslänska. En eller 2 karlar få tillbringa sin tid ifrån 3 om morgonen till klockan 10 för att draga ett par tjog små vitlingar, som i storlek likna medelmåttig strömming, men i godhet vida vägnar eftergiva den. Tvenne som under förra hälften av sommaren fann utvägar att komma ett stycke utom havsbandet, kan genom lyckligare fångst samla något förråd till vinterföda när väderleken är så foglig att man kan bärga sig där, men i stormiga somrar är den otroliga mängd av folk, som nedsatt sig uppå dessa klippor, på det högsta att beklaga.

De äro lyckliga som hava råd och lägenhet att med stora båtar, kallade tjurar, fara långt ut i Kattegatt, närmare Skagen och Läsö, där det så kallade storfisket idkas med mycken fördel. Man fångar här stortorsk, koljor, helgflundror, rockor men förnämligast långor, uppå de i, kallade backar, som ej är annat än vanlig långrev, ehuru snöre och krokar äro mycket grova i proportion av den fiskens storlek som här vankas. Sådana öppna båtar äro likväl nog vådliga, och man nödgas vid infallande stormar ofta övergiva sin dyra redskap och söka undanflykt i de hamnar, dit stormen kastar dem. Uti dessa odäckade fartyg kan man ej heller hålla sig ute i sjön mer än 5, högst 6 dagar i sänder.

Icke länge sedan hava fiskare uti de stora fiskelägren, som ligga väster om Orust, begynt bygga sig stora heldäckade fiskeskutor av nära 20 lästers dräktighet, till byggnad och tackling helt och hållet skiljaktiga ifrån alla andra i orten brukliga fartyg. Ett sådant fartyg kostar nu för tiden 8 till 12 000 Daler silvermynt och äges av 8 intressenter. Med det kunna de bärga sig i sjön under de våldsammaste stormar, och kunna genom sig fördelaktiga byggnad rida upp emot Nordjöns förfärligaste vågor. Med dessa skutor ligga fiskarena hela 10 - 14 dagar i sänder ute, eller så länge den fångade fisken kan bärga sig. För fattigdom, bristande tilltagsenhet, eller vad det helt må vara, saknas denna fördelaktiga inrättning uti hela den övriga skärgården, utom den lilla kust, jag förut nämnt: uti hela flottan går för det närvarande blott till 25 fartyg stycken fartyg

Uppå Mollösunds fiskeläger finns 7 stycken sådana

Käringö 6

Gullholmen 4

Hellvikstrand 2

Halla (Edshultshall) 1

Stocken 3

Råön 2

Några haver på ett bedrövligt sätt med man och allt omkommit, och haver enligt alla probabla anledningar af större fartyg uti mörkret blivit överseglade.

Vad som snart nog hotar detta enda lönande och även alla andra fisken uti Bohus läns skärgård med en snar undergång är den mer och mer tilltagande bristen på agn eller bete. En fisk som kallas kolja nyttjas till agn för de stora krokarna, men koljan kan ej fångas till någon mängd på något annat än en viss sorts snäcka, eller som de säger här, skal, vilka funnits i överflöd men nu äro noga uppfiskad."

Schultén var pessimistiskt lagd, han trodde att bristen på blåmusslor skulle slå ut fisket i Bohuslän och argumenterar för att man skall hjälpa fiskarna, så att de kan hämta blåmusslor i Norge.

Lysekil

Den viktigaste orten norr om Orust var Lysekil. O J Hagelstam, som hade sin bas där och ansvarade för distriktet, presenterade först samhället:

"Lysekil, näst Klädesholmen det största och välbyggdaste fiskeläger i Bohuslän, beläget på yttersta udden av Stångenäs, vid en ganska god hamn med rakt och lätt inlopp, ehuru numera nästan ej oftare besökt, än då någon olyckligtvis råkat i lägervall uti den så kallade Kungshamnshukten därutanför, då Lysekils hamn är den bästa och säkraste reträtten. Man ligger där fullkomligt säker för alla vindar, dock tager nordlig mest uppå i anseende till de nästgränsande holmars längre avstånd; med större fartyg behöver man likväl ej göra synnerligt avseende därpå, utan är det blott små låga fartyg såsom kanonslupar och jollar etc som därför behöver taga sig till vara, såsom vid landförtöjningar och dylikt, vartill denna hamn vid starkt ovannämnda vind ej är särdeles tjänlig då det skvalpar något sjö mot Rinckenäs och Skeppsholmen, som är de enda ställen i hamnen vid vilka är tillräckligt djup för att lägga i land. För västlig vind ligger man där alldeles i lä, såsom av kartan bättre kan inhämtas."

Bästa ankarplatsen är mitt emellan Skeppsholmen och norra änden av fiskeläget, varest man har 12 - 13 famnar god sandbotten.

Även tillbjuder Lysekils hamn sjöfarten en ganska stor förmån genom sin rymlighet och tvenne utlopp, varav det norra är så vitt och rent att man mycket väl kan kryssa sig ut, ifall så skulle behövas och åstundas.

Utom att uti Lysekil bor blott en ordinarie lots, och att dit går en landsväg som kan praktiseras med alla slags åkdon, samt att på stället erhållas blott litet och medelmåttigt gott brunnsvatten - vilken brist man dock med litet besvär kan avhjälpa, emedan 3 000 alnar därifrån straxt vid landsvägen vid torpet Åkerbräcka, är en mycket god och ymnig springkälla - är för övrigt om detta ställe och hamn ingenting vidare av särdeles konsekvent att anmärka."

Sedan tar Hagelstam upp frågan hur man tog sig in till Lysekils hamn. Det gällde först att hitta: "Bonden eller Fogel, som är en svartgrå och medelmåttigt hög bergklippa - den största av de yttersta - samt den längst ut eller ostligaste av alla uti bukten mellan Hermanö Huvud och Sälö

Båk, eller uti Kungshamnshukten. Om väderleken ej är alltför tjock bör ej fela att man tillika får sikte av Hermanö Huvud och Måskär eller Sälö Båk, då det sedan blir mycket lätt att sluta till Bonden och de övriga skären."

Eftersom det inte fanns någon utprickning i skärgården måste inseglingen sedan som vanligt förklaras med hjälp av kursangivelser och beskrivningar av olika skär. Ett av inloppen beskrevs sålunda: "Sedan man fått sikte av Bonden styras rätt på nämnde klippa - som är bråddjup runtomkring, utom vid södra udden, från vilken cirka 600 aln vid södra udden ligger ett farligt grund - tills man befinner sig 3 - 4 kabellängder uti ost från honom, då ändrar man kursen till norr till ost 3/4 ost med vilken man stävar mot Gäven, som är en något hög och gulröd klippa, samt lämnar om babord Bredbådan och Tova med alla dess grundflak och ungar, samt om styrbord, Bonden, Ellskär, de farliga Rättjorna, Harpöarna och det 1 000 alnar i nordväst utanför dem liggande grundet Salthästen, 5 fot, vilka man bör akta att ej komma för nära. Sedan man på detta sätt fått nalkas Gäven på 4 - 5 kabellängder när, eller så man har 1/3 vatten till Gäven och 2/3 till Harpöarna, kan man att som behagas löpa in till antingen Lysekil, Kornö redd och hamn, Grötö redd eller ankarplatsen vid Fiskebäckskil i Gullmaren, den senare är dock mindre känd och nyttjad, ehuru vid sina tillfällen ganska god."

Det fanns också andra leder, men Gäven var den naturliga utgångspunkten, "i synnerhet om på Gäven vore något märke såsom en vit tunna på en stång med arm som visade åt inloppet."

För att komma till hamnen vid Gullmaren, ännu kallat Grötö Redd gällde det att styra på "den lilla och svartgrå Tofö (i dag Tova) tills Lysekils kyrktorn syns litet eller väl öster om Slägga, då man sedan så småningom kan kröka in på reddan och ankra rätt utanför Rosviks Trankok på Stångenäs samt mitt emellan Slägga och Grötö, varest man har 14 famn god lerbotten".

Så småningom skulle bli Lysekils södra hamn bli stadens dominerande och bebyggelsens centrum förflyttas hit.

Sotefjorden

"På hela inomskärsfarleden emellan Göteborg och Svinesund, finnes intet ställe som är så allmänt befarat, och man med så mycken försiktighet seglar över som denna fjord, och det sker icke utan orsak. På detta ställe är man nödsakad att färdas det längsta stycket över öppna havet, som vid alla västliga vindar här höjer sig till en ovanlig kort, hög och skadlig sjö som åstadkommer täta olyckor. Fjordens bergaktiga och ojömna botten, de flera utanför belägna grund och dess ringa djup, som i allmänhet håller sig vid 10 á 12 famn, måste därtill bidra. Därtill kommer, at den till öster belägna kusten är så grund och väl förskansad genom långa, grunda bankar, att även båtar på få ställen finner lägenhet till undanflykt. Den starka, nästan ständigt åt söder rinnande strömmen bidrager även att öka vågornas våldsamt och att göra överfarten besvärlig. An har ofta en stark nordlig ström ¼ mil utanför kusten, men det oaktat är Soten besvärad av stark sydlig ström. Detta hördes utmed hela norra kusten ifrån Kungshamn till norska kusten, och tros härröra af skapnaden av norska landet, som föranleder vattnet att rinna tillbaka närmare vår kust, då det av annan eller nordlig ström förs emot denna långt i väster utstickande landudd."

"Den rätta kursen på infarleden ovan Soten är såsom förut sagts NNO. Man har till rätta märke Sälö båk uti Vämlinge Klova eller svalg (?) och med detta stamhåll går man fri för alla grund.

Farleden stryker då utanför alla land utom Soteskär och de smärre berggrund som därtill hör, och det låga knappt synliga Skägga. Den går tämligen nära Stora Rödsjär och Saltskär, och böjer när det sistnämnda är passerat ett streck ostligt, för att gå in igenom ett tämligen smalt sund utanför Jacobsön och Långholmen.”

Vädermärken

I den tid då inga väderleksrapporter fanns att tillgå måste man lita på sitt eget omdöme och beprövad erfarenhet. Sjömätarna gjorde många uppteckningar av hur människorna bedömde det kommande vädret. Vissa tecken verkar fullt rimliga, andra verkar snarare vara skrock. Särskilt fanns många tecken som förebådade storm: "när det är gulblekt under solen", "när vattnet står högt", "om gässen gärna vilja flyga", om fasta landet gillrar eller rättare saht bygger liksom uti höga torn, slott eller andra underliga figurer", "när skälen tjuter och fiskmåsar flyga över land och skrika", "när skälen liksom hoppar i vattnet under stillt väder och tumlarna mycket tumla", "när dyningen går högt även i still väder" osv. Allt trodde man inte på: " I allmänhet kan anmärkas det att skärgårdsbornas vädermärken slår ganska ofta fel så att man kan sällan lita på deras spådom; vartill de i synnerhet ge närvarande tider skuld; emedan fordom slog deras märken alltid in

Väderöarna

Amiralitetslöjtnanten Carl Gust. Forsell hade ansvaret för mätningarna av kusten norr om Kungshamn och skriver om Väderöarna:

"Belägna 2ne mil från fasta landet, böra såsom en tjenlig lotsplats vinna mycken uppmärksamhet: de tillhöra för närvarande några fiskare, men kunna utan både svårighet och kränkning av äganderätten återbördas av Kronan, från vilken de aldrig bort vara skilda. De äro liksom delte i 2ne eller rättare 3ne flockar och nämnas även av skärgårdsborna för Nordöarna och Söröarna, bland vilka Väderöbod utgör en egen flock. På Ramnön land Nordöarna är ett rymligt och snyggt lotshus uppbyggt för kronans rökning, vilket under nuvarande lotsförfattning, står tomt under hela höst-, vår- och vintertiden, då lotsar där som mest behövdes, under sommartiden däremot besöks det då och då, dels av fiskare, Skälskyttar eller personer som resa för att se dessa så enskilda öar. På Väderöarna finnes bete under sommartiden för 2 kor och några får. Tämligen gott brunnsvatten är på Ramnön, som kunde bli tillräckligt även för skeppsbehov, om brunnen utvidgades samt vore betäckt för solhetta. Utom på Ramnön, kan på Storön och Thorsön bli små trädgårdsplatser om icke åkerstycken. Förmämsta åkern för de där i framtiden boende lotsarna blir sjön, ty de bo då mittibland bästa hummerfisket, & småfisk få de till överflöd på den myckna bergbotten. Skälfångst och erfogelsfångst voro ingalunda att förakta, och under sommarmånaderna, då ej mycket lotsning erfordras, kunde alltid den ena få begagna dörjefisket, medan den andra vore hemma på uppässning. Blir lotsverket snart förbättrat tillbjuda ännu Väderöarna tillräckligt brännorv inom sig, men som säkert kommer att försvinna inom ett par år, emedan deras ägare anse dem redan som förlorade, och tillåter sig därför alla medel till deras förödelse."

Forsell utvecklar utförligt sina tankar om hur värdefullt det vore med lotsar, och har till och med

funnit två lämpliga kandidater, " Daniel Bruse på Fjällbacka och Anders i Gorvik den yngre på Valö, 2ne gifta karlar, ovanligt raska och hurtiga, har begärt att få bli lotsar på Väderöarna , och anser jag för min skyldighet att ange dessa, emedan de äro de enda och de dugligaste på hela orten.... På vintermånaderna, då ofta all gemenskap med fasta landet kan vara omöjlig på 2, 3 à 4 månader, böra de vara försedda med så stort förråd av mjöl och andra livsmedel så att ej nöden tvang dem att våga sig i ytterligheter för livets bärgning. "

Utom att vara en lämplig lotsplats och nödhamn, skulle Väderöarna vid ett krig med danskarna vara en utmärkt utgångspunkt för "lättare kaparefartyg", menade Forsell: "De löpte ut med kvällarna med den då vanligen härjande ostliga vind och kröpo helt tätt under norska kusterna för att rekognosera eller göra små enterpriser, och kunde komma tillbaka om morgonen igen med västlig vind som då begynner. Och om så fordrades kunde även ett litet batteri anläggas på någon av Kotteneuddarna, som gjorde front mot södra och östra inloppet, och skulle säkert avlägsna varje förföljande fiende, som ej innan dess hunnit segla fast sitt rov."

Information från befolkningen

När det gällde grund som låg ute i farlederna behövde sjömätarna hjälp från lokalbefolkningen, som emellertid inte alltid var så hjälpsam. Som representanter för Kronan hade sjömätarna möjlighet att sätta makt bakom orden, och ibland kunde förhållandet till kustborna bli spänt. En bild av hur arbetet kunde se ut ger J.A. Rosensvärd i sin dagbok från mätningarna i distriktet mellan Musö och Ramsö några augustidagar 1804:

”den 12: Vackert väder, klart, ritat upp holmarna, samt en del av fasta landet söder om Hjärterö, avskurit och uppritat Kämpersviken, lodat hela vägen längs fasta landet, samt Brattholmsfjorden och utfört (?) mellan Otterön och Björnäslandet. Kl. 6 om aftonen ankom en karl som jag efterskickat från Getterö för att igenfinna de återstående grundena i denna trakten, som Musöborna ej kände. Kl. 7 om aftonen for ut till Musön varest jag låg om natten. Brattholmsfjorden är en god hamn och tillräcklig för det största antal fartyg. På 7 à 8 famn djup inne i själva Otteröviken eller inåt Otterö bryggor är den bästa hamn för små fartyg, försedd med det enda vattenhållningsställe (?) på hela neiden. Inloppet är mycket rent mellan Slängrumpan och Brattungsskäret, sedan mitt emellan Hästerärsklunken och Lönnholmen, styrande på Otterö södra udde, hållande sig sedan allenast midvaters mellan Otterön och Björnäsholmen varest är rent över allt samt tätt inpå landena. Sedan man kommit in på Brattholmsfjorden kan man ankra var man behagar, hela fjorden är ren och fri från grund samt överallt har god ankarbotten.

den 13: Still, vackert väder, arbetar hela dagen med grundena söder om Salen(Sadlen), om afton for till Musö.

Den 14: Stillt, klart. Som jag tvänne gånger gått miste om Ryggen, ett angeläget grund på 3 famn, så fick jag en anvisning på en fiskare som hade sig dess läge bekant, vilken vi måste taga med våld. I början ville han intet visa sin kunskap, men vid löfte om snar hemkomst hittades snart grundet. Därifrån seglade jag till Isviken(?) för att få en karl som kände till grundena norr om Salen. Alla försäkrade om sin okunnighet, men som jag visste namnet på den slugaste togs den! Sedan vi träffat 2ne grund, tror jag hans kunskap var uttömd, åtminstone kunde inget förmå honom att visa oss flera. Jag satte honom därför i land och seglade till Långeby, vid änden av Saltkilen, för att nästa morgon få en karl, som enligt den förres utsago hade sitt fiskevatten kring

Kistan. Jag träffade karlen hemma, men han förbannade sig på, att intet följa mig. Jag bad honom likväl att hålla sig färdig nästa morgon.

Den 15: VSV storm, svår sjö, klart, omöjligt att uträtta något på grundena, och slapp således att göra den omnämnde karlen till menedare. ½ 9 seglat åt (?) för att proviantera åt folket. For genast därifrån och kom kl 11 till Pinnön, ritat kring ön, försökt ställa på Håskär för att skära in Klövholmarna, mellan vilka och Otterön formeras en hamn kallad Otterö Klöv, men blåsten var för stor.”

Kosters hamnar

En viktig möjlighet att finna skydd i norra Bohuslän var Kosteröarna, som ju också låg så nära norska gränsen att de var viktiga att kontrollera. Lederna utifrån sjön till de skyddande hamnarna på Koster var emellertid svår och farliga utan tillgång till sjökort. Av flera möjligheter beskrivs inloppet genom "Kalvrännan eller N.V. om Ramsö Kalv" på detta sätt: Ramsö Kalv är ett stort bergland som halva Ramsö och ligger därifrån uti väst samt är på S.V.- sidan omgivet av många små bergholmar, ibland vilka Metareskär är det sydligaste och Svarta Kalvhättan det västligaste. Ännu lättare känner man igen de höga och ovanligt branta och svarta Ursholmarna, som åter ligga uti V. t. N. från Ramsö Kalv. Emellan dessa båda land stryker Kalvrännan. När man har god vind håller man sig mycket närmare östra sidan av Kalvrännan. Utom ett i vattenbrynet varande grund, Brytarn, som ligger 1 500 alnar ifrån Ursholmarna i ost, så finnes ett annat grund på 3 fot kallat Norra kalvbrottet. Det ligger i samma linje med kalvens norra och Rödskärs södra uddar, samt Brorhättan i linje med norra Brors västra kant. Med dessa märken kan man utan fara lämna detta grund på vilken sida man behagar. Då man ärnar sig till Kosterfjorden passar det sig likväl bättre att lämna det till styrbord som sker med full säkerhet så snart Nötholms östra udde syns framom Gråholmarna uti Ramsholms ränna. Så snart man kommit mitt för Kalvens norra udde, så kan man antingen segla in genom sundet mellan Kalven och Skåreskären, då även lilla holmen Mittemellan, mitt i sundet, bör komma till styrbord. Det skadeliga grund på 9 fot som är från denna holme 600 alnar i N.O. undvikes om man håller närmare Skåreskären, dock måste man så snart Mjölkyttan synes S.V om Skutholm hålla ost, dels för att undvika grundet Sälsten, dels längre in i fjorden tidigare nämnda Röseberg. Eller kan man fortsätta sin kurs N.N.O. genom Ramsholmsrännan som stryker uti rät linje, lämnande utom Ramsö Kalv och dess skär även Skåreskären och Ramsholm samt Pölseflyet samt till sist Brattöskären till styrbord även Meskären mitt för Nötholms udde. Till () bliva utom Kalvbrottet några små klippor ibland vilka Sjalsten är närmast leden, sedan en skärgård av vilka Tjällskär är störst och högt samt Gråholmarna närmast leden. När man är förbi lilla Gråholm som är den nordligaste ställes kursen ett halvt streck nordligare på Nötholms östra udde så har man rent vatten och går förbi Katteflyet mitt för Norra Brattskär på 2 fot. Så snart man passerat sundet mellan Nötholm och Meskären, tager man Kosterfjorden emot."

På Kosteröarna fanns flera hamnar att uppsöka. Den största var den som fanns innanför Sydkoster, och den beskrivs av sjömätarna på följande sätt:

"Den ligger uti samma parallell med Saltö Hamn på västra sidan om fjorden och lämnar gott skydd för alla vindar ifrån nord till syd, men de ostligaste ligga rätt på utan avbrott och kunna giva svår sjö ehuru de blåsa endast tvärs ut från fjorden. Med NNO bryter också svår sjö emedan

bägge Snöholmarna ej förmå till fullo bryta dem. Det breda och rena inloppet emellan Lilla Snöholm och Felgholm (Filjholm) är rent över allt. Det bästa ankarstället skall vara när västraste huset av Kyrkosundsgården är i linje med boden på Vaholmen och norra udden av Felgholmen är i linje med fartyget och Lilla Tärnskär nära Kruseholm i bukten av Södra Koster. Djupet är 9 famn. Sand. Närmare under Lilla Snöholm är djupet större och dessutom är denna nejd farlig att ankra på i avseende därtill att Danska flottan under Carl XII:s krig en gång nödgades kapa sina tåg här och lämna ankarna kvar, som sedan icke kunnat fås upp, men i stället behåller flera ankare med sig som kommit att fastna uti dem.”

Sundet mellan de båda Kosteröarna erbjöd också en hamn: Duvnäs Bukt utgörs av östra delen av det sund, som är emellan bägge Kosteröarna. Bästa inloppet är norr om Brattholm, som ligger ett stycke ut från Södra Kosters norra udde. Det är bäst att hålls sig nära denna rena och djupa holme då kursen är rakt in SV. När man kommer inom Sandhagsudden av Södra Koster då hamnen först börjar, får man inte komma södra landet nära som är ganska långgrund, utan alltid hålla sig norr om den linje som drages emellan Sandhags och Långgärdes uddar. Ju längre man ankrar in i bukten under Duvnäsberget, desto bättre ligger man. I linjen mellan Duvnäs udde och ett berg på Norra Koster vid stranden kallat Döde man anses bäst. Där är nära 6 famn god grund, liksom överallt. Sådana fartyg som ej ligger över 8 till 9 famnar kan flyta genom Kostersundet och således komma den västra vägen till havs. För dem är denna hamn i synnerhet av högt värde. Men även andra och större fartyg, som nongas sakna denna bekvämlighet finner här fullkomlig skygd och skulle även utan fara kunna övervintra här.

Bassen är ett vidlyftigt och skadligt grund. Den ligger rätt utanför den lilla klippan Gåsöskär och sträcker sig omkring 1 000 alnar i norr och söder men knappt hälften så mycket i ost och väst. Den grundaste punkten, knappt 1 fot djup, har till märke Kosterbondens rör i linje med Gåsöskärs norra udde och Saltholmens nordöstra udde i linje med nordöstra stranden av Korsholm. Det är för faran av detta grund, som man vid inlöpandet till Duvnäsbukten måste hålla sig så när Brattholm. Man kan också gå inom detta grund, om man håller sig nära Gåsöskär, men man måste då vara säker på sina märken.

Saltholms sund ligger på östra sidan av Norra Kosters norra udde, och inneslutet emellan Saltholm på den östra och på den västra Skarvasätet och Korsholm samt på södra ändan av själva Norra Koster. Den är ganska litet känd och brukad men ingalunda att förakta, emedan man har tillräckligt djup och är fullkomligt skyddad för alla vindar utom nordväst som blåser rätt igenom. Men i den händelsen kan man retirera undan vinden och söka skydd i Duvnäsbukten då man måste löpa emellan Bassen och Gåsöskär och taga det sistnämnda nära för att komma dit.”

Hur man skulle ta sig utifrån sjön och in i Kosterfjorden ägnade sjömätarna utförligt arbete. Det fanns flera möjligheter, såväl söder och norr om Koster, men att försöka förklara hur man skulle kunna ta sig in emellan de båda öarna gav man upp: "På västra sidan av Kosterskären förekommer några buktiga inlopp, som är så smala och så konstiga, att de med ingen slags beskrivning skulle kunna föreställas nog tydligt för att utan lots kunna nyttjas."

Skärgårdsflottan i Strömstad

Strömstad hade efter Sveriges erövring av Bohuslän fått en viss betydelse både som handelsplats och för försvaret. I början av 1800-talet bodde här omkring 1 000 personer, och på Laholmen

fanns ett batteri till försvar mot sjösidan. År 1808 förbereddes strider vid norska gränsen i samband med Sveriges stora kraftmätning med Danmark och Ryssland. Vid mitten av april sändes en flottstyrka från Göteborg till Strömstad bestående av fyra kanonslupar och en mörsarslup. Eskadern skulle bevaka Strömstad, och var också beredd när det meddelades att en styrka närmade sig från Norge. De fem svenska fartygen med sina 9 kanoner, en mörsare, 9 så kallade nickor och 250 man grupperade sig mellan Killingholmen och Furholmen och angreps av en betydligt större flotta. Svenskarnas postering var emellertid gynnsam, och den fientliga eskadern återvände med avsevärda förluster till Hvaler. Svenskarna förlorade fyra besättningsmän och fick svåra skador på fartygen. I sitt brev hem till sin far skriver underlöjtnanten Johan Myhrman, chef på kanonslup nr 103: "Förleden onsdag eller den 27 dennes hade vi en batalj med danskarna, en batalj vars make är svår att uppleta i historien. Våra fyra canon slupar med mörsare barkassen slog 27 danska slupar av vilka 12 eller 13 voro mycket större än våra: bataljen började kl. 1/2 6 om morgonen och varade till nära kl. 8, och på denna korta stund sköto vi en dansk slup i luften, 2:ne i sank, 2:ne styck fingo de lov att taga på släptåg, men de sjönko när de kom ut i sjön; och flera som voro nästa redlösa. Fiskare har funnit danska åror med fingrar på och hattar med hjärnor uti, så att danskarnas förlust måste ha varit mycket stor. Vi fingo blott 4:ra döda och 16 blesserade och nästan alla på en slup. ...Danskarna har nämnt åt lotsar, att de ämnade sig att äta frukost i Strömstad; men de fick så oförväntat frukosten mellan Fur- och Killingholmen. Vi åto middag samma dag hos överinspector Rahmn och på eftermiddagen voro vi på calas hos överste liet. Och brigad cheven Gillner. När vi kommo i land, blevo vi hissade på armarna av borgmästaren och magistraten. Major Bergenholtz vid Elfsborgs regement kallade oss sina krigshjeltar, ett ganska vackert ord. Jag kunde aldrig tänka, att bataljen skulle gå så väl, när jag kom ut på linjen och fick se de så många canon slupar för mig. När danskarna fick se vår svaga styrka, hurrade de hela linien efter; men vi hurrade dess bättre efter bataljen." (Brevet citeras i Kungl Bohusläns Regementes Historia.)

Senare sändes ytterligare fartyg från Göteborg norrut, så att eskadern vid norska gränsen bestod av sammanlagt ett trettiotal fartyg, varav 13 kanonslupar och 12 kanonjullar. Man grupperade sig i Dynekilen, med huvudstyrkan vid Källviken och några fartyg vid Kongbäcksviken. Till skärgårdsflottan kommenderades då mer än 1000 man, varav de flesta hämtades ur lantvärnet vid Bohusläns regemente. Enheter från skärgårdsflottan sändes också till Gravarne och Fjällbacka.

Mindre strider vid norska gränsen skulle pågå under de följande åren, och kulminera med den svenska erövringen av Hvaler, Fredrikstad och trakterna norr därom på hösten 1814. Skärgårdsflottan spelade då en huvudroll. Snart stannade striderna av och konventionen i Moss utarbetades. Unionsfördraget mellan Sverige och Norge undertecknades i Kristiania den 4 november. I Bohusläns farvatten har därefter inga strider ägt rum.

Ulf Olsson